

menu, in izbrana dejstva samo ilustrirajo idejno elaborirano shemo. Pri dokaznem materialu posegajo pisci predvsem po internih partijskih ocenah, ki jih povzemajo kot preverjen zgodovinski fakt.

Pisci tega razdobja so se srečali z nekaj trdimi orehi, kjer brez temeljite poglobitve v problematiko teorij izgradnje socializma v okviru leninističnega modela; brez popolnega razčiščenja pojmov, kaj je leninizem, kaj stalinizem, kaj sta pomenila v času svojega klasičnega razvoja, kje in kako je KPJ poskušala leninistični model razvijati naprej, primerno potrebam časa, ni mogoča uspešna historična analiza. Tako pisci niso ponudili prepričljivejših ocen o enem izmed ključnih dogodkov na poti emancipacije in demokratizacije KPJ – ZKJ, ocene o 6. kongresu KPJ leta 1952 v Zagrebu in o vsej globini njegove kritike birokratskega maličnega pri izgradnji socializma, katerega eden najočitnejših pojavnih oblik je stalinizem; ocene o zelo raznolikih in nepreciznih intencijah nadaljnega razvoja jugoslovanske družbe in mesta ZKJ v njej. Zaradi tega je dokaj neprepričljiva njihova ocena konceptov Milovana Djilasa, da je razvijal anarholiberalne poglede in odpiral vprašanja, o katerih je kongres že sprejel stališča (str. 340–341). Pronicljivemu in prepričljivemu teoretičnemu analitiku ali zgodovinarju s temeljitim teoretičnim znanjem je kaj lahko na podlagi kongresnih materialov izoblikovati tudi povsem nasprotno oceno. S tem problemom se bo morala naša teoretična misel o socializmu še spoprijemati.

Zanimivo je, kako so avtorji pri predstavljanju demokratizacije družbenega in političnega življenja v jugoslovanski družbi in znotraj ZKJ v letih 1952–64 popolnoma spregledali veliko nasprotje, ki je vladalo med demokratično usmeritvijo programa ZKJ in med izredno centralističnim in direktivnim statutom ZKJ iz leta 1952 in 1958, v katerih so imeli najvišji forumi ZKJ izjemno velike kompetence, kar gotovo ni pospeševalo širokega razmaha demokratizacije. Nezadostno in današnji stopnji vedenja neadekvatno je izrisano narodnostno vprašanje v teoretičnih in praktičnih pogledih ZKJ v letih 1958–64.

Dobro bi bilo akcentirati Titovo oceno na 8. kongresu 1964. leta, da »naši narodi niso dovzetni za teorijo unitarnega jugoslovanstva«. Ta ocena kongresa je odprla novo

etapo v razmišljanju in praktičnem opredeljevanju ZKJ v pogledu narodnostne politike v Jugoslaviji, ki je našla svoj izraz v ustavnih amandmajih 1969 in v novi ustavi 1974. O teh stvareh je pisec veliko bolj informiran, čeprav ne na podlagi izvirnih zgodovinskih dokumentov.

Pred nami je knjiga, ki je nastajala dolgo vrsto let, ki naj bi kritično ovrednotila prehojeno pot Komunistične partije oziroma Zveze komunistov Jugoslavije. Ne bi hotel dvomiti v dobro voljo izdelovalcev tega dela, toda ob čitanju knjige se mi vzbudi vtis, da ne daje odgovora na nekatera bistvena vprašanja razvoja naše polpretekle dobe, npr. glede nacionalne problematike, glede afirmacije narodov v naši mnogonacionalni državni skupnosti in položaja delovnega človeka v odločanju o rezultatih dela. Pojasnilo za to moremo najti v premajhni razvitosti našega zgodovinskega in morda včasih tudi v subjektivni odločitvi avtorskega kolektiva in redakcije, da nekatere zgodovinske probleme tretira na star način in jih ne podvrže neprizanesljivi zgodovinski kritiki, ki bi bila na ravni sodobne zgodovinske znanosti in potrebe našega idejnega in političnega trenutka. Samo kritična zgodovinska presoja more osvoboditi duha bremena preteklosti, osvetliti sodobni trenutek, mobilizirati voljo in pokazati smer za delo v sodobnem trenutku in v prihodnosti.

Janko Prunk

MARJAN BRITOVŠEK

Stalinov termidor

(Cankarjeva založba, Ljubljana 1984, 545 str.)

Zgodovinar delavskega gibanja, profesor filozofske fakultete v Ljubljani, Marjan Britovšek je objavil obsežno študijo »Stalinov termidor«. Ta študija predstavlja po predmetu, s katerim se ukvarja, nadaljevanje avtorjevih zgodnjih raziskav, objavljenih v knjigah »Boj za Leninovo dediščino« in »Carizem, revolucija, stalinizem«. Jugoslovanski založniki so na začetku osemdesetih let

objavili več znanstvenih in publicističnih del domačih in tudi prevodov del tujih avtorjev, ki na različnih ravneh raziskovanja in z različnih vidikov obravnavajo zapleten in protisloven pojem stalinizma. Po prevodu študije Jeana Ellensteina »Zgodovina fenomena stalinizma« in ponatisa Stalinovih »Vprašanj leninizma« morajo nadaljnje raziskave pojava stalinizma temeljiti na multidisciplinarnem pristopu, ki bo upošteval dejstvo, da avtoritarnost ni le mednarodni pojav, marveč da se poraja tudi iz konkretne zgodovine in politične tradicije posameznih družb; raziskovanje stalinizma se nujno opira na raziskovanje zgodovinskih virov dveh odločilnih strani politične tradicije in kulture: demokratične in avtoritarne. Brez konkretno-zgodovinskega raziskovanja zgodovinskega porekla teh dveh tradicij ne moremo priti do sintetičnih rezultatov. Drugačni pristopi se zvajajo na prenašanje sklepanje o apriorni avtoritarnosti delavskega gibanja, kar pripelje do ideologizacije problema.

V delih raziskovalcev, ki so se ukvarjali s stalinizmom – še posebej se to nanaša na avtorje iz zahodnih dežel – sta bili dolgo po II. svetovni vojni navzoči dve negativni značilnosti: nepoznavanje izvirnega zgodovinskega gradiva in teoretsko enoznačno stališče, da so »Leninove postavke pravilne, Stalinove pa napačne«.

Od sredine 60-ih let sem se te negativne značilnosti postopno spreminjajo; prihajajo generacije raziskovalcev, ki niso obremenjene z ideološkim balastom hladne vojne in so odprte za bolj objektivno in manj pristransko presojanje zgodovinskih procesov; hkrati pa je postalo dostopno in za raziskovanje neobhodno izvirno gradivo, ki je imelo dotlej naravo zaupnih dokumentov. Komunistične partije, ki so bile v medvojnem obdobju tesno povezane z delovanjem VKP (b), so v času destalinizacije uspele dobiti dotlej dobro varovane dokumente, ki so se nanašali na njihovo dejavnost v tretji internacionali in so bili v bistvu sestavni del njihove zgodovine. Pridobivanje teh dokumentov in njihovo shranjevanje v nacionalnih arhivih sta olajšala nadaljnje delo raziskovalcev. Dokumenti tretje internacionale, ki jih je zbrala in objavila J. Degrasova, in obsežna bibliografija, ki jo je objavil raziskovalec stanfordske univerze Witold Sworakowski, pomenijo solidno dokumentacijo tudi za raziskovanje stalinizma.

Raziskovalni inštitut in druge ustanove, ki se ukvarjajo s problemom stalinizma, so morda tudi ideološko različno naravnani, toda raziskovalnih rezultatov, ki jih vsebuje cel niz študij, ne moremo spodbijati. Ustvarjeno je skupno hotenje raziskovalcev, da postopno diferencirajo konkretnozgodovinske odnose in razvojne zakonitosti (zlasti ekonomske) od voluntarizma aparata in vloge osebnosti v zgodovini. Ta skupna volja je temelj in predpostavka za raziskovanje tako različno politično usmerjenih raziskovalcev, kot sta na primer Jean Ellenstein in Steven Cohen. Toda niti dobri poznavalci sovjetske politične ureditve niso opredelili pravega pomena nekega dejstva, ki je bilo ključno za celotno koncepcijo razvoja in s tem tudi za ekonomski in politični sistem – to pa je prostor.

S stališča socializma je eno najpomembnejših spoznanj prav to, da s Stalinovo smrtjo ni prenehal obstajati sistem družbenih odnosov, imenovan po njem. Ekonomske in politične krize socializma so spremenile pojavne oblike stalinizma. Prizadevanja in doseženi rezultati pri prevladovanju stalinizma na nacionalni in mednarodni ravni pomenijo objektivno predpostavko, brez katere ne bi mogle nastati relevantne hipoteze v študiji »Stalinov termidor«; razen te objektivne predpostavke smemo govoriti tudi o neki subjektivni predpostavki – vsak raziskovalec pride med svojim delom do tiste točke, ko mora nujno – glede na notranjo logiko dela – preveriti dosežene rezultate, preveriti relevantnost predhodnih hipotez in oceniti njihovo aktualno uporabnost v praksi. Ta postopek je v družbenih znanostih nujen. Profesor Britovšek v devetih poglavjih svoje študije raziskuje bistvene procese, ki so pripeljali do vzpostavitve stalinizma kot sistema družbenih odnosov, Stalina pa do nosilca koncentrirane oblasti brez kakršnihkoli pravnih in političnih omejitev. Študija profesorja Britovška je primer dosledno opravljenega zgodovinskega raziskovanja nekega pojava; po svoji objektivnosti, zajemu zares ogromnega gradiva in uporabi historičnega materializma kot temeljne metode raziskovanja zasluži ne le pozornost jugoslovanske javnosti, temveč tudi širšega kroga raziskovalcev. Gotovo je, da bi raziskovanje tudi z vidika drugih disciplin dalo popolnejšo sliko nastanka stalinizma. To velja zlasti za problem zraščanja državnega in političnega apa-

rata oblasti, za katerega raziskovanje bi bila potrebna pravnoeksegetska metoda. Opaziti je, da v obstoječih raziskovanjih manjka kritika konservativizma in normativizma sovjetske pravne teorije in prakse, ki sta omogočila legalizacijo stalinističnih metod in preobrazbo prava v instrument političnih bojev. Zgodovinar seveda ne more zajeti vseh teh vprašanj, njihovo naštevaje pa ima namen vzpodbujati odpiranje novih raziskav.

Avtor je zasnoval raziskovanje na empiričnih dejstvih in potem sintetiziral makro raven raziskovanja (družbeni procesi, frakcijski boji) z mikro ravni (osebnosti boljševiskih vodij, njihove ideološke platforme). Posebej je raziskal niz odnosov med Stalinom kot političnim vodjem in VKP(b). Profesor Britovšek je, seznanjen z nekaterimi enostranstvi Deutscherjevega raziskovanja, ki je v bistvu »the study of case«, ugotovil vzročne zveze med političnim sistemom in ideološkimi stališči, ki so bila predmet spora. Precej prostora je posvetil vodilnim idejam partijskih frakcij. Avtor opozarja na dejstvo, da je bila boljševiska partija – navzlic normativno razglašenemu načelu monolitizma – sestavljena iz več frakcij, ki so prihajale v spore tudi pred revolucijo. Te spore so reševali bodisi s svojevoljno odločitvijo najvišjih partijskih organov ali pa so pripeljali do novih razhajanj in cepitev znotraj partije. Spori so dobili večji politični pomen tedaj, ko se je po revoluciji konstituirala socialistična država, na čelu katere je bila RKP(b) kot edina legitimna politična partija. Frakcijski spori so se nadaljevali tudi v času Leninovega aktivnega političnega delovanja (do konca leta 1922). Stalin je te frakcijske tendence spretno izkoriščal v obračunih s svojimi nasprotniki in za utrjevanje lastnega političnega položaja. Pri tem so mu pomagale nekatere objektivne okoliščine: mednarodni odnosi, v katerih je Sovjetska zveza imela status izolirane dežele, obkrožene s sovražnimi kapitalističnimi državami, od katerih večina ni hotela vzpostaviti diplomatskih ali trgovinskih odnosov. Taki mednarodni odnosi so diktirali tudi notranjo politiko, zasnovano na maksimalnem družbenem konsenzu, brez ideološko-političnih razhajanj, ki bi ogrožale uresničevanje določene razvojne strategije. Stalin ni postal kar naenkrat edina priznana politična avtoriteta, njegov boj je trajal več kot desetletje. V tem

boju se je soočil z dobro politično organiziranim odporom leve in desne opozicije, ki sta se s političnimi sredstvi borili za položaje v partiji. Stalinovi nasprotniki so bili prekaljeni revolucionarji, ki so bili sposobni predvidevati družbeni razvoj in ustvarjati globalne koncepcije tega razvoja. Stalinova prednost je bila v tem, da je izviral iz partijskega aparata, s katerim je bil trdno povezan in je z njim spretno manipuliral; to je neogibno pripeljalo do odstranitve nasprotnikov in postavljanja manj sposobnih, toda njemu osebno vdanih ljudi na vodilna mesta v partijskih in državnih organih. Čeravno je bilo legalno obdobje teh bojev relativno kratko, so bili Stalinovi nasprotniki – dokler so bili še živi – realna nevarnost za njegov položaj. V začetni fazi vzpostavljanja oblasti nista niti leva niti desna opozicija spodbijali nujnosti nasilnih metod, vendar sta obe delali napake – delno zaradi tega, ker sta podcenjevali dejavnost zaostalosti in zgodovinsko dediščino Rusije, delno pa tudi zaradi revolucionarnih zahtev, da se mora družba spremeniti hitro in temeljito. In če je nujna mobilizacija vseh družbenih sil, je treba seveda postavljene politične cilje sprejemati kot skupne družbene cilje, ki morejo vzgibavati voljo in motivizacijo najširših družbenih skupin.

Če je biografija teoretska mikrosinteza, potem lahko na študijo »Stalinov termidor« gledamo tudi kot na sintezo prejšnjih raziskav. Jugoslovanski raziskovalci, predvsem zgodovinarji, so o stalinizmu pisali z različnih vidikov, pri čemer so posvetili posebno pozornost vplivu stalinizma na položaj vojne Jugoslavije, zlasti v obdobju po znani resoluciji Informbiroja. Profesor Britovšek si je postavil za nalogo zgodovinsko verifikacijo obdobja od leta 1924 do XX. kongresa KP SZ, povezujoč individualno (Stalinova osebnost) s splošnim (VKP(b) in sovjetska družba v celoti). Avtor se je odločil za zahtevnejši, vendar raziskovalno bolj upravičen pristop, ki omogoča povezovanje različnih ravni pojava, da bi lahko odkril genezo in razvoj stalinizma kot družbenega in političnega pojava.

Študija profesorja Britovška je argumentiran prispevek h kritiki stalinizma. Čeravno je obravnaval sistem v obdobju Stalinove aktivne politične dejavnosti kot zgodovinar, avtor opozarja tudi na možnosti vračanja avtoritarnim metodam reševanja družbenih

vprašan. Človek kot posameznik in član družbene skupine, pa naj si bo to delovna organizacija ali politična organizacija, išče možnost takih in ustrežnejših odgovorov za vprašanja, ki mu jih zastavlja čas. Krize v socializmu so latentno vsebovale možnosti avtoritarnih rešitev, zoževanj svobode človeka kot političnega subjekta in državljana.

Dubravka Stajić

RADOVAN VUKADINOVIĆ

Nuklearne strategije supersil

(August Cesarec, Zagreb 1985)

Radovan Vukadinović, ugledni znanstvenik in profesor mednarodnih političnih odnosov se je javnosti predstavil še z eno novo knjigo, ki govori – kot pove naslov – o nuklearnih strategijah supersil. Vukadinović, sistematičen kot vedno doslej, nam najprej odkriva genezo pojma strategije in pri tem ne zaobide vojnih klasikov, kot sta Clausewitz in Osgood. Strategija bi torej pomenila široko področje uporabe vseh razpoložljivih sredstev, s katerimi si pomaga zunanja politika. Avtor vztraja pri pojmu tako imenovane »polistrategije«, na kateri bi temeljila morebitna atomska vojna. V okviru polistrategije ne gre le za vojna sredstva za doseganje strateških ciljev, vanjo so vključena tudi diplomatska, ekonomska, politična in druga sredstva. Vendar polistrategija ne obravnava zgolj znanega, vidnega in dejanskega položaja, s katerim se ukvarja zunanja politika. Kombinira tudi tisto, kar bi se morebiti lahko zgodilo v prihodnosti. Strategija kot taka, pravi Vukadinović, »vsebuje negirajoč odnos do okolja, ker zanika neko stanje ali situacijo in si prizadeva (červavno le miselno) ustvariti drugačno stanje ali situacijo«. ¹ Je koristna, »ker neprestano odpravlja slabe projekcije in se bori za ustvarjanje novih, s čimer vpliva na lastno spreminjanje, vendar tudi na spreminjanje

okolja». ² Atomsko orožje je pripeljalo do sprememb v širši strategiji racionalnih političnih odnosov. Ne sme se uporabljati iz racionalnih razlogov, vendar služi za iracionalno zastraševanje. Zato koeksistenca danes nima nobene druge alternative, razen popolnega uničenja sveta. Von Clausewitzeva definicija je do danes pretrpela precej »revizij« in prav bi bilo, če bi eno teh tudi omenili. Sovjetski maršal Sapošnikov, če ga parafraziram, je imel prav, ko je trdil, da je v današnjih razmerah atomske stabilnosti miroljubna koeksistenca – ne pa vojna – nadaljevanje politike z drugimi sredstvi.

Ta knjiga je poskus, da se prikaže evolucija atomske strategije in to strategije vodilnih supersil – od projekta Manhattan pa do strateške obrambne iniciative (SDI).

Vukadinović je strnil zgodovinski in marksistični pristop k temi. Prikazal je vse glavne doktrine ZDA in ZSSR, kar je zelo delno obravnaval v »Ameriško-sovjetskih odnosih 1917–1976« in v knjigi »Moč in interesi zunanje politike ZDA«. Nekatere od teh tem so vključene tudi v zadnjo knjigo, kot npr. eksplikacija containmenta – doktrine brzdanja komunizma ali razlaga temeljnih postavk doktrine zanesljivega vzajemnega uničenja (MAD). Vendar to ni pomankljivost novega dela, katerega namen je, da sintetizira gradivo, ki je povezano z zunanjo politiko in strategijo vesil, kar je tudi temeljno področje, s katerim se ukvarja profesor Vukadinović. Novost knjige je tudi prikaz francoskih stališč glede atomske doktrine degolističnega porekla. Aktualno je tudi zadnje poglavje, ki ima naslov »Na pragu vojne zvezd«. Posvečeno je Reaganovi politiki oziroma Reaganovi napovedi ustvarjanja novih odnosov na Zahodu, utemeljenih na varnostnih in ekonomskih interesih, kar bi moralo omogočiti hitrejši razvoj držav tega področja in njihovo tesnejše povezovanje z ZDA. Reaganistika temelji na teoretskem konceptu, da je možno »močno in solidno Ameriko zgraditi le v razmerah obstoja razvite in močne vojaške sile, ki ne bo imela tekmeca«. ³

V sodobnem razmerju sil, v času vse večje militarizacije Indijskega oceana, Mediterana, Pacifika, v času vse pogostejših oborože-

¹ Radovan Vukadinović: Nuklearne strategije supersila, August Cesarec, Zagreb 1985, str. 21.

² Prav tam, str. 21.

³ Prav tam, str. 260.

⁴ Prav tam, str. 350.